

קיום עשה שהזמן גרמן - עבירה, מצוה או מעשה סתמי

א. בדף הקודם עסקנו בשאלות מקור הפטור וטעמו. נמשיך לשאלה מה יחסה של התורה לבחירה של אישה לקיים מ"ע שהז"ג. לפני שנפנה ללימוד דברי רבותינו שבכל הדורות נציג שלוש אפשרויות עקרוניות:

א) התורה מתנגדת לכך.

ב) התורה אמנם אינה מתנגדת ומותר לאישה לקיים את המצוה, אך מעשיה אינם נחשבים כקיום מצוה - היא הרי אינה מצווה ואדם שאינו מצווה לא יכול לקיים מצוה, לקיים ציווי.

ג) לא רק שהתורה אינה מתנגדת אלא שמעשיה נחשבים כקיום מצוה. התורה אמנם אפשרה לאישה להיפטר מן המצוה, אך כאשר היא מחליטה שלא לנצל את הפטור ולקיים את המצוה, אין הבדל בין מעשיה למעשי גבר שמקיים את המצוה. משל למה הדבר דומה? לחייל בעל פרופיל נמוך, שהצבא מאפשר לו להיפטר מן השירות הצבאי, אך כאשר הוא מחליט להתנדב ולשרת הוא נחשב כחייל לכל דבר ועניין. כך גם האישה: התורה אמנם איפשרה לה להיפטר מן המצוה, אך כאשר היא מחליטה לקיימה מעשיה מוגדרים כמצוה לכל דבר ועניין.

עם איזו מן האפשרויות אתה חש הזדהות רבה יותר? באיזו מהן היית בוחר?

נפנה כעת לדברי רבותינו. נתמקד תחילה בבחינת האפשרות הראשונה: האם התורה אסרה על נשים לקיים מצוות עשה שהזמן גרמן?

ב. הגמ' בראש השנה דנה בסתירה בין שתי ברייתות בשאלה האם מותר לנשים לתקוע בשופר בראש השנה (ראש השנה לג):

אין מעכבין את התינוקות מלתקוע, הא נשים - מעכבין. והתניא: אין מעכבין לא את הנשים ולא את התינוקות מלתקוע ביום טוב! - אמר אביי: לא קשיא; הא (הברייתא שאוסרת עליהן לתקוע) - רבי יהודה, הא (הברייתא שמתירה להן לתקוע) - רבי יוסי ורבי שמעון. דתניא, דבר אל בני ישראל - בני ישראל סומכין (את ידיהם על הקרבן) ואין בנות ישראל סומכות, דברי רבי יהודה (ולדעתו כשם שאסור לנשים לסמוך על הקרבן משום שהן פטורות מסמיכה, כך אסור להן לתקוע משום שהן פטורות מתקיעת שופר) רבי יוסי ורבי שמעון אומרים: נשים סומכות רשות (וכשם שמותר להן לסמוך למרות שהן פטורות, כך מותר להן לתקוע).

הסבר את תשובת הגמ' לסתירה בין הברייתות. חשוב היטב: מה הקשר בין הדיונים? מדוע רבי יהודה שאוסר על נשים לסמוך יאסור עליהן גם לתקוע בשופר? מדוע רבי שמעון מתיר לסמוך ולתקוע בשופר? מהו יסוד המחלוקת?

רבי יוסי ורבי שמעון שמתירים לנשים לסמוך את ידיהן על הקרבן, למרות שהן פטורות מסמיכה, מתירים גם לתקוע בשופר בראש השנה. לעומתם, רבי יהודה שאוסר על הסמיכה, אוסר גם לתקוע בשופר. מדוע רבי יהודה אוסר לתקוע בשופר ולסמוך? האם האיסור נובע מסיבות ייחודיות

למעשים אלו, תקיעה בשופר בראש השנה וסמיכה על קרבן, או מהתנגדות גורפת לקיום מ"ע שהז"ג?

נלמד סוגיה נוספת שבה דנה הגמ' בדברי ר' יהודה. הגמ' בעירובין דנה בשאלה האם מצוות תפילין היא מ"ע שהז"ג ומחפשת עמדה שתפילין אינה מ"ע שהז"ג (עירובין צו):

אלא האי תנא הוא (שסובר שתפילין אינה מ"ע שהז"ג), דתניא: מיכל בת כושי היתה מנחת תפילין ולא מיחו בה חכמים. ואשתו של יונה היתה עולה לרגל¹ ולא מיחו בה חכמים. מדלא מיחו בה חכמים (על כך שהניחה תפילין) – אלמא קסברי: מצות עשה שלא הזמן גרמא היא (ולכן לא מיחו בה כי היא מצווה) – ודילמא סבר לה כרבי יוסי, דאמר: נשים סומכות רשות (ולכן לא מיחו בה למרות שתפילין היא מ"ע שהז"ג) דאי לא תימא הכי – אשתו של יונה היתה עולה לרגל ולא מיחו בה. מי איכא למאן דאמר רגל לאו מצות עשה שהזמן גרמא הוא? אלמא קסבר רשות, (ולכן לא מיחו בה) הכא נמי: רשות.

התבונן היטב בדברי הגמ', בהצעה ובדחייה, והוכח מהסוגיה שלדעת רבי יהודה אסור לנשים להניח תפילין ולעלות לרגל. חזור אל השאלה ששאלנו לעיל, האם הוא אסור דווקא על סמיכה ותקיעה בשופר או על כל מ"ע שהז"ג, ונסה לענות עליה לאור דברי הגמ'.

לפי הדחייה, הברייתא הולכת בדרכו של רבי יוסי הסבור שלנשים מותר לסמוך, 'ודילמא סבר לה כרבי יוסי', ומכאן שרבי יהודה אסר על נשים להניח תפילין ולעלות לרגל. עולה מכך שרבי יהודה אסר על קיום כל המצוות – אם לא כך, איך הגמ' מניחה בצורה כה פשוטה שר' יהודה שאוסר על נשים לסמוך אסר עליהן גם להניח תפילין ולעלות לרגל?

כך סבור רש"י הכותב (ר"ה לג):

הא נשים מעכבין – דפטורות לגמרי, דמצות עשה שהזמן גרמא הוא, וכי תקעי – איכא בל תוסיף.

מה טעמו של רבי יהודה לפי רש"י?

ר' יהודה אסר לתקוע בשופר בשל איסור 'בל תוסיף'. מאחר שכך, הוא אסר באופן גורף על קיום מצוות עשה שהז"ג, ולכן הגמ' בעירובין הניחה שהוא אסר גם על הנחת תפילין ועלייה לרגל².

ג. התוספות חולקים על רש"י, ולדעתם טעמו של ר' יהודה אינו איסור בל תוסיף (עירובין צו):
ונראה לפרש דטעמא למ"ד דלא הוי רשות משום דתפילין צריכין גוף נקי ונשים אין זריזות ליזהר. ועלייה לרגל משום דמיחזי כמביאה חולין לעזרה או משום ראיית פנים בעזרה שלא לצורך. ותקיעת שופר וסמיכה נמי דמעכבין למאן דלית ליה רשות לאו משום דמיחזי מוסיף אלא משום דתקיעה מלאכה דרבנן היא (שלא במקום מצוה)... וסמיכה אפ"ל בהקפת יד (אפילו כאשר אינה נשענת לגמרי על הקרבן) מיחזי כעבודה בקדשים.

1. מקיימת את מצוות הראיה, נכנסת למקדש. ברור שחכמים לא היו מתנגדים לעלייתה לירושלים.
2. לעיון נוסף ראה ספר המכריע סימן פח.

 מהו טעמו של רבי יהודה להבנת התוספות? הוא אוסר לדעתם על קיום כל המצוות?

ר' יהודה אינו אוסר על קיום כל המצוות. הוא מתנגד דווקא לקיום מצוות אלו: לסמיכה, מפני שמעשיה נראים כעבודה בקדשים; לתקיעה בשופר, משום ש'תקיעה מלאכה דרבנן היא' ואסור לתקוע סתם כך ביו"ט; להנחת תפילין, משום ש'תפילין צריכין גוף נקי'; ולכניסה לעזרה בחג משום שנראית כמביאה חולין לעזרה או כנכנסת לעזרה שלא לצורך. לדבריהם, איסור בל תוסיף נאמר דווקא כאשר אדם מקיים מצוה בצורה שונה, מוסיף מין נוסף לארבעת המינים וכדומה, ולא כאשר אדם שפטור ממצוה מקיימה.

ד. עסקנו אפוא מעט בדברי רבי יהודה האוסר על הסמיכה, ובמחלוקת בהיקף דבריו – האם הוא אוסר על קיום כל המצוות שהזמן גרמן משום בל תוסיף או דווקא על אותן מצוות שמוזכרות בסוגיה. רוב רבותינו הראשונים פסקו כר' יוסי³, וברור אפוא שיותר לנשים לקיים מצוות עשה שהזמן גרמן. לעיתים מעורב איסור בעשיית מצוה מסוימת והתורה מתירה לעבור עליו תוך כדי עשיית המצוה. האם מותר לנשים לקיים גם מצוות עשה שהזמן גרמן שמעורב בעשייתן איסור? חשבו למשל על הסמיכה. סמיכה היא מצוה שהותר לעבור על איסור תוך כדי עשייתה – על הסומך להישען לגמרי על הקרבן, 'בכל כוחו', כך שסמיכה היא 'עבודה בקדשים'. לכן אסור לסמוך על קרבן סתם כך. האם רבי יוסי מתיר לאישה לסמוך כדרך שהאיש סומך, 'בכל כוחה', למרות שהסומכת עוברת בכך על איסור עבודה בקדשים?

 מה אתה חושב?

מדברי הגמ' בחגיגה עולה שלא (חגיגה טז):

אמר רמי בר חמא: שמע מינה סמיכה בכל כחו בעינן... מיתיבי: דבר אל בני ישראל וסמך, בני ישראל סומכין ואין בנות ישראל סומכות. רבי יוסי ורבי שמעון אומרים: בנות ישראל סומכות רשות. אמר רבי יוסי: סח לי אבא אלעזר: פעם אחת היה לנו עגל של זבחי שלמים, והביאנוהו לעזרת נשים, וסמכו עליו נשים. לא מפני שסמיכה בנשים (לא מפני שהן מצוות לסמוך) – אלא כדי לעשות נחת רוח לנשים. ואי סלקא דעתך סמיכה בכל כחו בעינן – משום נחת רוח דנשים עבדינן עבודה בקדשים? (אם על הסומך לסמוך בכל כוחו, איך יתכן שנתיר לאישה לסמוך, הרי היא עושה בכך עבודה בקדשים!) אלא לאו שמע מינה: (מכך שהותר לנשים לסמוך) לא בעינן בכל כחו – לעולם אימא לך בעינן בכל כחו (בדרך כלל על הסומך לסמוך בכל כוחו) דאמר להו: אקפו ידיכו (ואכן לנשים הותר לסמוך רק בתנאי שלא יסמכו בכל כוחן).

 מה הגמ' מקשה מדברי רבי יוסי על רמי בר חמא שמחייב סמיכה בכל כוחו? מהי תשובת הגמ'? מה רבי יוסי מתיר ומה ומה מוסכם שאסור?

לפי תירוצה של הגמ' אכן לא הותר לנשים לסמוך בכל כוחן כדרך שהותר לאיש. האיש שמצווה לסמוך מקיים בכך מצוה, והמצוה מתירה את האיסור להשתמש בקדשים. אך האישה אינה מצווה לסמוך, ומה יתיר לה אפוא את האיסור? מאחר שכך הותר לנשים רק להניח ידיהן על הקרבן אך לא לסמוך בכל כוחן. נוכל אפוא למצוא

3. ראה למשל רא"ש ראש השנה ד, ז.

בדברי הגמ' תשובה לשאלתנו העקרונית: הותר אמנם לנשים לקיים מ"ע שהז"ג, אך לא הותר להן לעבור על איסורים שהותרו תוך כדי הקיום.

הבנה דומה עולה גם מדברי הראב"ד והכסף משנה הדנים בקיום מצוות ציצית על ידי אישה. התורה התירה לעבור על איסור כלאים תוך כדי קיום מצוות ציצית, כאשר לובש ציצית שעשויה מבגד פשתן ויש בה תכלת⁴. מותר לאישה ללבוש ציצית, האם מותר לה גם לעבור על איסור כלאים? **הרמב"ם** כתב (ציצית ג, ט):

ונשים ועבדי' שרצו להתעטף בציצית מתעטפים בלא ברכה, וכן שאר מצות עשה שהנשים פטורות מהן אם רצו לעשות אותן בלא ברכה אין ממחין בידן.

כתב על כך **הראב"ד** בהשגותיו (שם):

א"א דוקא בציצית שאין בה כלאים.

הכסף משנה כתב שגם הרמב"ם מסכים לכך (שם):

ומ"ש בתחלה דדוקא בציצית שאין בה כלאים. פשוט הוא ולא הוצרך רבינו לכותבו.

מוסכם אפוא שאיסורים שהותרו תוך כדי קיום המצוות לא הותרו לנשים הפטורות מהמצוה.

חזור אל השאלה העקרונית שבה פתחנו, אל שתי ההבנות במשמעות הקיום, וחשוב לאורן על משמעות הדברים.

ה. הראב"ד, בפירושו לתורת כהנים, הביא פירוש שמתיר לנשים לסמוך בכל כוחן (פירוש הראב"ד לתורת כהנים, דיבורא דנדבה פרשה ב):

ואין בנות ישראל סומכות מפני שהיא עבודה בקדשים דסמיכה בכל כוחו בעינן כדאיתא בחגיגה ור"י ור"ש אומרים נשים סומכות רשות, איכא מאן דאמר לדעת ר"י ור"ש אפילו סמיכה גדולה עליו (בכל כוחה ולא רק הנחת הידים) מותרת בנשים, שכך נתנה בתורה לאנשים חובה ולנשים רשות, והנשים דומיא דאנשים לכל מצוות עשה שהזמן גרמא, אע"פ שיש בה איסור תורה, כגון ציצית של תכלת לנשים, והא דאר"י סח לי אבא אלעזר פעם אחת היה לנו עגל של זבחי שלמים והוציאנו לעזרת נשים וסמכו עליו נשים, דמוקמינן לה במסכת חגיגה שם, דאמרינן אקיפו ידיכו, התם משום שלא היה להם חלק בקרבן, אלא שהאנשים היו מקריבין, ומשום נחת רוח דנשים עבוד שם הסמיכה, אבל הנשים המקריבות עושות סמיכה כאנשים לר"י, אע"פ שהיא עבודה בקדשים, ואיכא מ"ד דאפילו לדעת ר"י ור"ש לא שרינן להו לנשים למעבד איסור דאורייתא משום דידהו, וסמיכה דשרי ר"י בנשים אינה אלא להקפות ידיהם.

מהי המחלוקת המובאת בראב"ד? לפי הפירוש הראשון, למה הגמ' בחגיגה הגבילה את ההיתר? באיזה מקרה גם היא תסכים שמותר לנשים לסמוך כגברים?

לפי פירוש זה מותר לנשים לסמוך בכל כוחן, 'שכך נתנה בתורה לאנשים חובה ולנשים רשות', 'והנשים דומיא דאנשים לכל מצוות עשה שהזמן גרמא אע"פ שיש בה איסור תורה כגון ציצית של תכלת לנשים'. הגמ' בחגיגה

4. התכלת עשויה מחוטי צמר בלבד. למעשה, חכמים גזרו על לבישת ציצית בבגדי פשתן.

התנגדה לסמיכה משום שבאותו מקרה הנשים לא היו בעלות הקרבן ורק בעל הקרבן מצווה לסמוך. במקרה שבו הן המקריבות מותר להן לסמוך בכל כוחן, 'שכך נתנה בתורה לאנשים חובה ולנשים רשות'.

נסה להתבונן בסברת עמדה זו: מדוע שיהיה מותר לנשים לעבור על איסורים שהותרו תוך כדי קיום המצוה, הרי הן אינן מצוות? מה משמעות האמירה 'שכך נתנה בתורה לאנשים חובה ולנשים רשות'?

1. הרב גוסטמן ראה בסברת המתירים⁵ ביטוי לתפיסה עקרונית שהתורה רק אפשרה לנשים שלא לקיים את המצוה, אך כאשר הן מחליטות שלא לנצל את הפטור מעשיהן נחשבים כקיום מצוה באופן מלא (קונטרסי שיעורים קידושין, גדול המצווה ועושה):

והנה יסוד פלוגתת תנאי הנ"ל בנשים סומכות נראה ברור דפליגי במובן שביארנו לעיל דמאן דאמר נשים סומכות רשות סובר דהא דפטרה התורה נשים מסמיכה אינו אלא פטור מחיוב והזהרה אבל אין כאן גרעון כלל בחפצא דמצוה דכיון שסמיכה היא מצוה אצל אנשים ממילא היא נמי מצוה אצל נשים אלא שבאנשים היא מצות חובה ובנשים היא מצות רשות... ובאמת מסברה ראוי לומר כרש"י ור"ן (שמתיירים לנשים לסמוך בכל כוחן) דכיון שביארנו דנשים סומכות רשות הינו מצות סמיכה ממש אלא שאין חובה רק רשות לעשות המצוה, אך אם אשה סומכת הרי היא מקיימת מצות סמיכה... וממילא פשוט דאין זה משתמש בקדשים רק מצות סמיכה ומותרת לסמוך בכל כוחה כמו איש, וצ"ע בשיטת התוספות דפליגי בזה.

מהי שאלתו של הרב גוסטמן על העמדה שאוסרת על נשים לסמוך בכל כוחן? נסה להתמודד עם שאלתו.

נלמד את הסברו של הרב גוסטמן לעמדה זו העולה כאמור מפשטות הגמ' בחגיגה (שם): ואולי יש לומר בסברת התוספות דבאמת בכל סמיכה צריך ביאור דנהי דחייב בה הא מכל מקום גם גופו נהנה מזה שסומך בכל כוחו ואיך התיירה התורה איסור מעילה, ועל כרחך צריך לומר דכיון שכך הוא סדר עבודת הקרבנות אין זה נקרא הנאה רק מעשה הקרבנות, וכל זה שייך בסמיכת חובה אבל בסמיכת רשות נהי דהוי רשות דמצוה מכל מקום אין זה סדר מעשה עבודת קרבן ואסור.

מהי סברת האוסרים לפי הסברו? נסה להסביר בדרך אחרת את עמדת האוסרים, דרך לפיה הם חולקים בשאלת משמעות הסמיכה.

ההיתר לסמוך נובע מכך שזהו 'סדר עבודת הקרבנות', שמאחר שכך הוא 'סדר עבודת הקרבנות אין זה נקרא הנאה רק מעשה הקרבנות'. ניתן להתבונן כך רק על סמיכת חובה, סמיכה שמוגדרת כחלק מעבודת הקרבן, ולא על סמיכת רשות. ולכן אסור לנשים לסמוך למרות שסמיכתן נחשבת כמצוה.

כמובן שאפשר להבין אחרת את העמדה שאוסרת על נשים לסמוך בכל כוחן, עמדה שעולה מפשטות דברי הגמ': מאחר שנשים פטורות מסמיכה, סמיכתן אינה נחשבת לקיום מצוה! חכמים אמנם אינם מוחים, 'כדי

5. ראשון נוסף שמתיר הוא הר"ן בפירושו על הרי"ף סוכה דף ט: בדפי הרי"ף.

לעשות נחת רוח לנשים, אך אין להתיר להן בשל כך לחטוא ולהשתמש בקדשים! 'משום נחת רוח דנשים עבדין עבודה בקדשים'?

הבנה זו של משמעות מעשי האישה עולה מדברי **הראב"ן** (שו"ת סימן פז):

ולא היתה סומכת בכל כוחה, דאילו אדם הסומך על בהמת קדשים בכל כוחו שלא בשעת סמיכה חייב קרבן מעילה דעביד עבודה בקדשים ואסור מדאורייתא, ואקפה (הנחת הידים על ראש הבהמה בלא להישען עליה) אסור מדרבנן שלא בשעת סמיכה גזירה שלא יעשה בכל כוחו, **ודחי ר' יוסי אקפה שהיא איסורא מדרבנן מקמי נשים**, אבל סמיכה בכל כוחו שהיא איסורא דאורייתא על כרחך לא שרי ר' יוסי לנשים.

לדבריו, ר' יוסי מתיר לנשים איסור דרבנן כדי לעשות להן נחת רוח, אך הוא אינו מתיר איסור דאורייתא. זוהי משמעות מעשה האישה, 'לעשות להן נחת רוח', ולא מצוה ממשיית.

שאלות להתבוננות וסיכום:

1. 'דבר אל בני ישראל - בני ישראל סומכין ואין בנות ישראל סומכות, דברי רבי יהודה. רבי יוסי ורבי שמעון אומרים: נשים סומכות רשות.'

הצג את מחלוקת הראשונים בהיקף דברי רבי יהודה ובטעמו.

2. ר' יוסי ור' שמעון מתירים לנשים לסמוך ולקיים מצוות עשה שמהן הן פטורות. האם הם מתירים להן גם לעבור על איסורים שהותרו תוך כדי קיום אותן מצוות? האם מותר לנשים למשל לעבור על איסור כלאים תוך כדי קיום מצוות ציצית?

אמר רמי בר חמא: שמע מינה סמיכה בכל כחו בעינן... מיתיבי... רבי יוסי ורבי שמעון אומרים: בנות ישראל סומכות רשות. אמר רבי יוסי: סח לי אבא אלעזר: פעם אחת היה לנו עגל של זבחי שלמים, והביאנוהו לעזרת נשים, וסמכו עליו נשים. **לא מפני שסמיכה בנשים - אלא כדי לעשות נחת רוח לנשים**. ואי סלקא דעתך סמיכה בכל כחו בעינן - משום נחת רוח דנשים עבדין עבודה בקדשים? אלא לאו שמע מינה: לא בעינן בכל כחו. - לעולם אימא לך בעינן בכל כחו (בדרך כלל על הסומך לסמוך בכל כוחו אבל לנשים מותר רק להניח את ידיהן) **דאמר להו: אקפו ידיכו**.

מה עולה מפשטות הסוגיה? כיצד הסבירו אותה החולקים?

3. כיצד הסביר הרב גוסטמן את המחלוקת האם מותר לנשים לסמוך בכל כוחן? מה מוסכם על שני הצדדים ומהי נקודת המחלוקת? הצג הסבר אחר לעמדה האוסרת.

4. חשוב על המחלוקת ועל העמדה היסודית 'שכך נתנה בתורה לאנשים חובה ולנשים רשות'. מה החידוש שיש בעמדה זו בשאלת משמעות המצוות? חשוב על השאלה העקרונית האם משמעות המצוה מתמצה בציווי ובהיענות לו, והתבונן בה לאור הדיון.